

Poznań, 07 sierpnia 2025 r.

Dr hab. Agnieszka Stępkowska, prof. US
Uniwersytet Szczeciński

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Abdula Awala zatytułowanej
English in Bangladesh and Linguistic Imperialism: Emergence of World Englishes
napisanej pod kierunkiem dra hab., prof. UŁ Antonio Marí Lópeza Gonzáleza
na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego

Wstęp:

Recenzowana rozprawa doktorska dotyczy języka angielskiego w Bangladeszu i imperializmu językowego w kontekście powstawania światowych odmian angielszczyzny. Analiza ma na celu zbadanie statusu języka angielskiego w Bangladeszu na poziomie edukacji uniwersyteckiej, uwzględniając postawy studentów i nauczycieli akademickich, a także cechy fonetyczne występujące w bengalskim wariacie angielszczyzny.

Przedłożona do recenzji rozprawa napisana w języku angielskim składa się ze spisu treści, listy tabel i wykresów, listy skrótów, wstępu, sześciu rozdziałów, konkluzji, bibliografii obejmującej w sumie 1591 pozycji oraz czterech załączników i streszczenia w języku angielskim i polskim, co w sumie stanowi 356 stron maszynopisu. Pierwszy rozdział teoretyczny dotyczy angielskiego imperializmu językowego, światowych odmian angielskiego (World Englishes) oraz języka angielskiego w Bangladeszu. W rozdziale drugim Autor omawia czynności badawcze, formułuje cele oraz pytania badawcze, charakteryzuje grupę badawczą, a następnie omawia etapy przeprowadzonego badania. Kolejne rozdziały od 3 do 6 stanowią główną część empiryczną monografii. Rozdziały 3 i 4 koncentrują się na analizie postrzegania języka angielskiego przez studentów i nauczycieli w instytucjach szkolnictwa wyższego w Bangladeszu. Rozdział 5 wykorzystuje analizę opisową i wnioskowanie, aby zbadać postrzeganie i postawy uczestników wobec bengalskiego angielskiego opierając się na odpowiedziach zebranych za pomocą kwestionariusza zamkniętego i technik werbalnych.

Rozdział 6 przedstawia analizę akustyczną bengalskiego angielskiego jako odrębnej odmiany języka angielskiego, koncentrując się na jej charakterystycznych cechach związanych z samogłoskami i spółgłoskami. Rozdział końcowy podsumowuje wyniki badania i przedstawia wynikające z niego implikacje.

Ocena merytoryczna:

Rozdział pierwszy rozprawy nakreśla ramy teoretyczne imperializmu językowego oraz przybliża czytelnikowi podstawowe zagadnienia związane z World Englishes i kontekstem bengalskiego angielskiego. Rozdział ten ma strukturę trójdzielną i został zaplanowany jako wprowadzenie podstaw teoretycznych niezbędnych do przeprowadzenia badania empirycznego. W części pierwszej Autor przyjmuje, że imperializm językowy polega na jawnym lub skrytym narzucaniu języka dominującego narodu ludności podległego narodu. Autor opisuje zależności ekonomiczne i instytucjonalne wynikające z kolonialnego dziedzictwa w polityce językowej, w tym kulturowe wymiary kolonizacji ideologicznej, tożsamość językową i fetyszyzowanie języka angielskiego. Autor pisze również o neostrukturalnej perspektywie opierając się na koncepcjach postkolonializmu cyfrowego, zależnościach technologicznych i mechanizmach neoimperializmu językowego w kontekście migracji. W części drugiej Autor opisuje World Englishes oraz przytacza koncepcje i modele języka angielskiego w kontekście globalnym, takie jak Mapa Świata Strevens'a, Trzy Koncentryczne Kręgi Kachru, Dynamiczny Model Postkolonialnych Odmian Angielskiego Schneidera, Dośrodkowe Kręgi Modiano i Cylindryczny Model Yano. Część trzecia omawia społeczno-historyczny kontekst języka angielskiego w Bangladeszu, gdzie w okresie kolonialnym rządy brytyjskie ukształtowały politykę, gospodarkę i kulturę, których struktury biurokratyczne utrzymały się po uzyskaniu niepodległości. Wprowadzenie języka angielskiego do Bangladeszu wiązało się ze zmianami społeczno-kulturowymi, czyniąc zeń język prestiżu, nowoczesności i władzy.

Rozdział drugi rozpoczyna część empiryczną dysertacji, przedstawia metody badawcze zastosowane w badaniu, a także uzasadnienie dla wyboru metod, procedur gromadzenia danych, instrumentów, narzędzi, doboru próby i ram analitycznych. Rozdział ten skupia się na celu badania, pytaniach badawczych, roli badacza, kwestiach etycznych i wiarygodności. Docenić należy szczegółowy opis zastosowanej przez Autora metodologii oraz uzupełnienia opisu poszczególnych kroków o tabele i wykresy. Metodologia mieszanych badań ilościowych i jakościowych podyktowana została celami badawczymi. Autor umiejętnie wykorzystał szeroki wachlarz instrumentów badawczych do zebrania danych, takich jak dyskusje wśród grup fokusowych, pogłębione wywiady częściowo ustrukturyzowane, badanie ankietowe i nagrania audio. Na podstawie uzyskanych danych, Autor przeprowadził analizę zarówno tematyczną, jak i statystyczną.

Rozdział trzeci przedstawia wyniki dyskusji grupowych przeprowadzonych pod kątem postrzegania języka angielskiego przez studentów, od jego użyteczności akademickiej i ekonomicznej po powiązania z narracjami postkolonialnymi i migracyjnymi. Badani uważają język angielski za ułatwiający globalną komunikację, rozwój technologiczny i rozwój kariery, zapewniający dostęp do wysokiej jakości edukacji i międzynarodowych możliwości zatrudnienia. Wyniki wskazują też na aktywne wsparcie rodziców, którzy wzmacniają wczesną naukę angielskiego u swoich dzieci posyłając je do szkół z językiem angielskim. Wyniki pokazały, że polityka makroekonomiczna w Bangladeszu ukształtowana przez dziedzictwo kolonialne wymusza anglojęzyczne szkolnictwo wyższe i marginalizuje język bengalski. Dodatkowo, polityka językowa rodzin ogranicza używanie języka bengalskiego pogłębiając różnice kulturowe. Z drugiej strony, odnotowane zmiany w postawach uczniów i nauczycieli świadczą o rosnącej akceptacji i identyfikacji z określoną formą bengalskiej odmiany angielskiego.

Rozdział czwarty omawia treści wywiadów z dwudziestoma nauczycielami z czterech uczelni wyższych. Spostrzeżenia nauczycieli pokazują spójność z koncepcją imperializmu językowego Phillipsona, zgodnie z którą angielski jest ściśle powiązany ze statusem społeczno-ekonomicznym umożliwiając dostęp do lepszej edukacji i utrwalając nierówny dostęp uprzywilejowanej grupy do zasobów i władzy. Rozprzestrzenianie się angielskiego jest wzmacniane przez struktury akademickie, ekonomiczne i państwowe, w tym obowiązkowe programy nauczania języka angielskiego, nauczanie wyłącznie w języku angielskim w szkolnictwie zawodowym oraz zdominowane przez język angielski badania i rynki pracy. To ogranicza dostęp osobom nieznającym języka angielskiego, a także utrwała pewną formę neoimperializmu w odniesieniu do wiedzy i komunikacji. Co ciekawe, na tym tle, brak widocznego oporu wobec dominacji języka angielskiego wśród badanych. Pomimo kolonialnych korzeni i postkolonialnej ciągłości, język angielski został znormalizowany zarówno w polityce, jak i w praktyce, często kosztem rozwoju języka bengalskiego. Nauczyciele odegrali istotną rolę kształtowaniu tych trendów językowych.

Rozdział piąty omawia postrzeganie bengalskiego wariantu języka angielskiego. Jako była kolonia brytyjska Bangladesz wpisuje się w Dynamiczny Model Postkolonialnych Odmian Angielskiego Schneidera w kontekście socjolingwistycznym, gdzie normy użycia języka angielskiego są w dużym stopniu uzależnione od zewnętrznego standardu brytyjskiej odmiany. Angielski jest coraz bardziej natywizowany w Bangladeszu poprzez integrację bengalskich lub lokalnych słów, zwrotów i odniesień kulturowych. Chociaż cechy wyłaniającej się bengalskiej odmiany angielskiego są coraz bardziej widoczne i uznawane, Bangladesz nadal w dużym stopniu opiera się na normach brytyjskich w edukacji i oficjalnej komunikacji. Wysiłki na rzecz rozwoju bengalskiej odmiany angielskiego pozostają ograniczone.

Rozdział szósty przedstawia wyniki analizy akustycznej na podstawie nagrań audio, w których wzięło udział dziesięciu uczestników. Analiza koncentruje się na fonetycznej realizacji samogłosek i spółgłosek w mowie osób posługujących się bengalską odmianą angielskiego w

celu zidentyfikowania zmienności fonologicznej w porównaniu z brytyjską odmianą. Stąd analiza akustyczna zmierzała ku rozstrzygnięciu, w jakim stopniu zmienności fonologiczne manifestują się w bengalskiej odmianie angielskiego. Wyniki wykazały systematyczne różnicowanie fonologiczne zarówno w obrębie samogłosek, jak i spółgłosek. Jednym z istotniejszych odkryć jest brak spółgłoski szwa /ə/ w bengalskim angielskim, co przypisano jej nieobecności w fonologii bengalskiej. W ocenie ogólnej, analiza została bardzo skrupulatnie przedstawiona. Omawianym zagadnieniom towarzyszą tabele oraz grafiki w postaci diagramów, co z założenia jest bardzo dobrym zabiegiem pozwalającym na zilustrowanie omawianych problemów.

Ostatni rozdział bez numeracji to wnioski. Wynika z nich, że sytuacja socjolingwistyczna w Bangladeszu wpisuje się modelowo w definicję imperializmu językowego Phillipsona. Dowiadujemy się, że język bengalski przytłoczony dominacją angielskiego traci na prestiżu i zakresie funkcji, szczególnie w edukacji i handlu. Dominacja angielskiego w instytucjach edukacyjnych, na rynkach pracy i w dyskursach dotyczących globalnej mobilności nie jest jedynie kwestią preferencji językowych, ale ma korzenie w spuściźnie postkolonialnej. Autor podsumowuje, że język angielski jest powszechnie postrzegany jako środek awansu społecznego i transformacji społecznej. Uczniowie i nauczyciele kojarzą go z rozwojem, zatrudnieniem, kompetencjami, łącznością i globalnymi możliwościami. Do tego należy dodać symbiotyczną relację między rodzicami dążącymi do awansu społecznego swoich dzieci i szkołami, które traktują to pragnienie jako towar. W rezultacie tworzy się samonapędzający cykl, w którym język angielski jest zarówno przyczyną, jak i konsekwencją nierówności socjolingwistycznych.

W świetle uzyskanych rezultatów badania, Autor proponuje m.in. uchwalenie i egzekwowanie kompleksowych przepisów gwarantujących używanie języka bengalskiego w sektorze edukacyjnym, administracji publicznej, handlu i sądownictwie. Dalej, instytuty językowe podlegające jurysdykcji rządowej powinny wspierać rozwój języka bengalskiego i języków mniejszości. Ponadto, wsparciem byłoby zapewnienie rozwoju technologicznego języka bengalskiego z wykorzystaniem sztucznej inteligencji i uczenia maszynowego. Autor zwrócił również uwagę na potrzebę koordynacji na szczeblu krajowym w kwestii polityki językowej z udziałem instytutów językowych na publicznych uniwersytetach.

UWAGI:

Moje uwagi dotyczą części teoretycznej dysertacji, w której został przedstawiony i zdefiniowany językowy imperializm jako główny koncept teoretyczny całego badania i znalazł się również w tytule pracy. Czytając pierwszy rozdział pracy, odniosłam wrażenie, że Autor dysertacji ukrywa się za cytowanymi autorami, w wielu miejscach przytacza ich poglądy, rzadko jednak wchodzi z autorami cytowanych prac w polemikę, a swoje krytyczne uwagi formułuje w sposób bardzo ogólnikowy. Uważam, że cytowane treści są właściwie dobrane w kontekście prowadzenia badań empirycznych, jednak ze względu na skromne odniesienia Autora do problematyki jego własnej pracy, prezentacja zagadnień związanych z

imperializmem językowym czy globalizacją języka angielskiego może odnosić się do większości zagadnień socjolingwistycznych. O ograniczeniach teoretycznych imperializmu językowego i głosach krytycznych Autor napisał niewiele (np. na str. 11 i 33 dysertacji). Uważam, że przyjmując imperializm językowy jako ramę teoretyczną dla badań, należy wziąć pod uwagę głosy krytyczne mówiące o jego radykalizmie, uproszczonych poglądach, nieadekwatnym opisie, czy braku empirycznej słuszności, zwłaszcza, że wywołał on tak ożywioną polemikę w literaturze przedmiotu. Imperializm językowy Phillipsona często jest rozumiany jako manifest przeciwko rozprzestrzenianiu się języka angielskiego i jego konsekwencjom, a książka Phillipsona w istocie ma dyskusyjną treść.

Żaden język uważany za dominujący nie może osiągnąć swojej pozycji inaczej niż poprzez rozprzestrzenianie jako lingua franca. Można założyć, że takie rozprzestrzenianie jest neutralne w postawach, choć są głosy, że żaden język nie jest narzędziem neutralnym, ponieważ symbolizuje emocje i politykę. Dla Phillipsona nierówności między językami są zawsze jednostronne, to znaczy, nigdy nie są skierowane przeciwko angielskiemu, ani na korzyść mniejszości językowych. Niezależnie od opisywanej sytuacji językowej, przekonanie o nadrzędnej strukturze asymetrycznych relacji Północ–Południe wciąż się utrzymuje.

W obliczu nowej rzeczywistości poglądy Phillipsona okazują się zbyt radykalne, a jego model „centrum kontra peryferia” jest zbyt uproszczony, by uwzględnić każdy przypadek rozprzestrzeniania się języka, np. kontekst europejski. Zamiast uogólnionych werdyktów niezmiennie implikujących wieczną hegemonię języka angielskiego, potrzeba bardziej obiektywnego wglądu w złożoność procesów wyboru języka.

Język angielski rozprzestrzenia się dzięki swojej sile w innych czynnikach i tak naprawdę nie potrzebuje wsparcia w postaci polityki językowej. Fakt, iż główne kraje anglojęzyczne nadal energicznie prowadzą taką politykę, rzeczywiście zakrawa na to, co można nazwać imperializmem językowym. Z drugiej strony nie ma powodu, by zakładać, że inne kraje postąpiłyby inaczej, gdyby znalazły się w podobnej sytuacji. Polityka rozprzestrzeniania języka, o ile nie jest realizowana jawną przemocą należy do form uczciwej konkurencji między różnymi społecznościami świata. Jest to ocena, którą jednak każdy ma prawo zakwestionować.

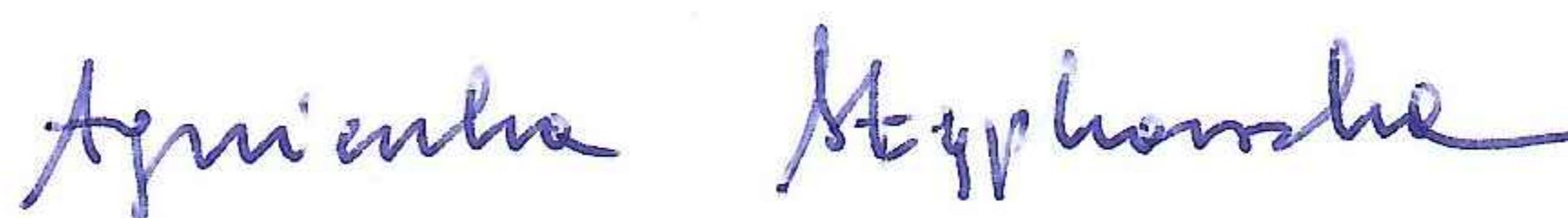
Styl, strona redakcyjna rozprawy, bibliografia:

Od strony redakcyjnej tekst jest napisany starannie, nie dopatrzyłam się praktycznie żadnych literówek, błędów stylistycznych czy interpunkcyjnych. Zdecydowanie na wyróżnienie zasługuje szeroki przegląd literatury przedmiotu dokonany przez Autora w trakcie pisania pracy, gdyż zebrał on w sumie ponad półtora tysiąca publikacji.

Wnioski:

Przedstawiona do recenzji dysertacja spełniła swoje zadanie, jakie powinny wnosić prace językoznawcze. Autor pracy osiągnął to zadanie poprzez dobrze wykorzystany aparat opisowy o ogromnej precyzji, dzięki któremu można odczytywać nieskończenie wiele cech społeczeństwa z nieskończenie małych szczegółów zachowań komunikacyjnych. Najbardziej przekonujący dyskurs jest empiryczny i opisowy, gdyż dostarcza teoretycznie uzasadnione i wyrafinowane opisy problemów językowych na świecie. Autor rzucił nowe światło na znany od lat problem globalizacji języka angielskiego. Jego badanie można potraktować jako próbę zakwestionowania ideologicznej dominacji norm języka angielskiego w kręgu wewnętrznym. Autor oparł swoje rozważania na solidnie przeprowadzonym przeglądzie literatury przedmiotu, zdefiniował cel pracy, trafnie dobrał metodologię, którą następnie zastosował w części empirycznej, a także wyciągnął szereg trafnych wniosków i zaproponował możliwe ścieżki wykorzystania swoich badań. Dodatkowo, praca została bardzo starannie przygotowana od strony formalnej i redakcyjnej.

W związku z powyższym, uważam, że rozprawa **spełnia ustawowe wymagania** stawiane pracom doktorskim (art. 187 ust. 1-2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce; Dz. U. z 2023 r. poz. 742 z późn. zm.), wobec czego wnoszę o **dopuszczenie mgr. Abdula Awala do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Dr hab. Agnieszka Stępkowska, prof. US